

ПИСМА НА ИВАН ВАЗОВ ДО А. И. СТЕПОВИЧ

ВЕЛИЧКО ВЪЛЧЕВ

Две неизвестни писма на Иван Вазов ни дават повод да се изкажем за една почти неизвестна връзка на нашия национален поет с изтъкнат украински литературовед. Към писмата на Вазов неговият кореспондент от Киев А. И. Степович е прилепил обяснителни бележки, които правят още по-интересни тези литературни документи.¹

От първото писмо научаваме за познанството на Вазов с видния чешки художник, писател и фолклорист Лудвиг Куба (1863—1956), чието име поетът не споменава нито в разговорите си с Шишманов, нито в известните вече и печатани досега свои писма.

Ето текста на Вазовите писма и бележките на А. И. Степович към тях.

1

Россия

Г-ну А. И. Степовичу

Директор Института князя Галагана

Киев

София, 21 августа 1894

Многоуважаемый г. Степович,

Г. Куба передал мне Ваше поздравление, благодарю Вас. Присылаю Вам „Под игото“. Я распорядился об отсылке Вам некоторых журнал[ов] и книг; не знаю получили ли. У меня имеется Ваш сборник „Разсвет“ и с удовольствием прочел его, благодарю за внимание.

С глубоким уважением

И. Вазов

Бележка на А. Степович

В пропавшем закрытом письме Вазов написал мне некоторые свои замечания об этом сборнике. В другом, тоже не сохранившемся (закрытом) у меня письме Иван Минич¹ высказался по поводу моей критич[еской] статьи о некоторых его сочинениях. Мой взгляд на идейную сторону его сборника „Сливница“ он особенно нашел правильным и верным. Любопытны записанные мною в другом месте замечания Ив. Минича о языке и стиле его книги „Под игото“.

2

Russie

Киев (Коллегия П. Галагана)

Директору Г-ну А. Степовичу

София, 27 сентября 1894

¹ Оригиналите на публикуваните тук писма се пазят в Ръкописния отдел при библиотеката на Украинската академия на науките — Киев. Съ съдействието на проф. Боню Ст. Ангелов фотокопия от тях ни бяха изпратени от Николай Петрович Визир, завеждащ Отдела при библиотеката. Изказвам и на двамата искрена благодарност.

¹ Минич — написано погрешно вместо Минчев.

Получил Ваше открытое письмо. Я Вам прислал прежде и другие из моих трудов, но Вы не упомянули об их получении. Вероятно задержаны цензурой (и напрасно). Я буду Вам очень благодарен за вторую часть „Слав[янской] Беседы“. Об „Разсвете“ отзыв будет в „Бълг. преглед“.¹ Не знаю получили ли журнал „Българска сбирка“, о чем я распорядился. Буд[ѣ]те любезны сообщить мне точно день празднования юбилея [Сл[авянского] общества. Мой адрес: Bulgarie, София. Ивану Вазову.

Кланяюсь сердечно.
И. Вазов

Бележка на А. Степович:

Относит[ельно] получения журн[ала] „Българска сбирка“ мною был послан утвердит[ельный] ответ. В одном из больших своих писем Иван Минич Вазов (пачку с его большими письмами надеюсь разыскать) обменялся со мною замечаниями по поводу моих суждений как об этом журнале, так и о другом — „Български преглед“. Замечания эти — целые статейки; они очень любопытны и я надеюсь их где нибудь напечатать, напр[имер] в журн[але] „Петерб[ургского] Славянск[ого] обществ[а]“.²

А. Степович

Андроник Йоаникиевич Степович (1856—1936), роден в Прилукска околия на Поставши-на, се възпитавал в детството си в Сокаренцах в дома на богатия помещик Григорий Павлович Галаган, заедно с единствения му син — Павел Григориевич. Когато последният се поминал твърде рано, баща му, човек с подчертани културни интереси, създал в негово памет през 1871 г. учебното заведение „Колегия Павел Галаган“. След като Степович завършил 5 клас на гимназията, Григорий Павлович го записал в първи клас на колегията. Получил солидни знания при най-изтъкнати за времето преподаватели, след завършването на университета проф. Н. Котляревски му предложил да се подготви за професор в него. По семейни причини бъдещият учен не можал да изпълни неговата препоръка, но и не напуснал мисълта за професура. От началото на 80-те години пътувал многократно из славянските земи и подготвил редица изследвания и учебни помагала по славянските литератури. Плод на тези му интереси са книгите: „Славянские наречия“, „Этюды в области новой чешской литературы“, „Кухач и его сборник югославянских песен“, „Очерк истории чешской литературы“. През периода 1888—1893 Степович съставил две книги от научно-литературния сборник „Славянская беседа“ и сборника „Рассвет“, ред изследвания, обединени в книгата „Очерки из истории славянских литератур“. В 1892 г. прочел встъпителната си лекция в Киевския университет. От 1894 до 1924 г. бил на редовна работа в университета като доцент и по-късно като професор. Вазовите писма са адресирани до А. Степович в качеството му на директор на Колегията Павел Галаган. Тази длъжност ученият заемал непрекъснато от 1893 до 1906 г.

Степович се запознал сравнително рано с творчеството на Ив. Вазов и още първият му отзыв е критичен. Прочел стихосбирката му „Сливница“, без да познава други негови произведения, той добива „смесено“ впечатление от книгата, което е отразил и в рецензията си за тази сбирка. Рецензентът остава доволен от редица стихотворения, проникнати с живо и топло чувство, а други произведения му навяват тъга. Като че ли, вместо да се забрави по-скоро за нещастната война между двата етноплемена и едниокръвни народа, разсъждава Степович, поетът се вдъх-

¹ В първите годишници на сп. „Български преглед“, както и на сп. „Българска сбирка“ не намираме Вазов отзыв за „Рассвет“.

² В книгата „Иван Вазов. Библиографический указатель“, М., 1962, не е посочена отпечатана статия за Вазов, каквато А. Степович е възнамерявал да напише.

новил от войната и поднесъл на народа си „кървав поетически венец“. Но още в първия си отзыв, при все че не е могъл да разбере искрения патриотизъм на Вазов, Степович изявява и вярно чувство за обективност. „Добре, че насмешките са насочени не толкова против самия сръбски народ — продължава той, — отколкото против неговите жестоки и алчни ръководители (Милан и другарите му). Това обстоятелство примирява читателя с поета, явява се в крайна сметка, някакво оправдание за него.“¹

В защита на Вазов излиза руският писател и преводач В. В. Уманов-Каплуновски (1865—1939), запознал културната общественост в Русия с поемата „Грамада“ и редица Вазови стихотворения. Възражението си срещу рецензията на Степович той придружава със свои преводи на „Раковски“ и няколко стихотворения от „Сливница“.²

Не след много А. Степович променя значително становището си към Вазовото творчество. Освен споменатата реплика на Каплуновски роля изиграва и личното му запознанство с поета през юли 1888 г., когато в Киев бива отпразнувана 900-годишнината от покръстването на русите. Стамболовото правителство не изпратило делегация на това всеславянско тържество, но Вазов бил включен в емигрантска депутация, организирана от Драган Цанков. Срещата му със Степович, непринудените разговори, размяната на откровени мнения допринесли за установяване на една духовна връзка, която, както личи от публикуваните тук писма, е продължила дълго. И Степович бърза да изрази добрите чувства, които разговорите с Вазов събуждат у него: „Вазов ни направи най-благоприятно впечатление със своите горещи славянски убеждения и неговата беседа се запечата задълго в нашата памет.“³ И занапред ученият, чийто интереси го отвеждат по-често към чешката, сръбската и хърватската литература, ще следи по-внимателно творчеството на нашия поет и ще се отзовава по-ласкаво за неговите творби.

Прочел първото самостоятелно издание на „Под игото“ (1894), Степович изтъква още в началото на рецензията си, че това произведение „безусловно“ заслужава да бъде преведено на руски език, тъй като освен художествеността на изложението съдържа и обилни битови подробности. „Руската литература — продължава той — положително би могла да се обогати с превода на този оригинален роман.“ И преди да бъде още готов за печат сборникът, в който възнамерявал да помести своя отзыв, той прочита преведения вече на руски език в сп. „Мир божий“ Вазов роман. Като отбелязва, че руската литература може да се поздрави с превода на най-хубавия български роман, не пропуска да добави, че книгата е вече преведена „... едва ли не на всички европейски езици“⁴.

Първият том от новелите „Драски и шарки“ разкрива на Степович нова съществена черта на Вазовото дарование — комичното начало. Той препоръчва и тази книга да бъде преведена на руски език. Защото такива произведения понякога могат „да съдействуват за по-доброто за познаване на руския читател с българското общество и народ, отколкото всякакви публицистични разсъждения или даже научни изследвания...“⁵.

В труда, от който бяха приведени последните два отзыва за Вазов, Степович показва интереса си към българската литература и в редица още рецензии за книги (например за Сборника от български народни умотворения на К. Шапкарев, за кн. VI от Сборник за народни умотворения, наука и книжнина (1891), за книгата на С. С. Бобчев „Кратък учебник за българската история“ (1895), за списанията „Утро“, „Български преглед“, „Българска сбирка“. В отзыва си за последното списание не пропуска да отбележи „ревностното участие“ на Иван Вазов, което само по себе си служи за известна препоръка на изданието. Това списание, чиято първа годишнина (1894) Вазов моли Бобчев да бъде изпращана на Степович още от първата ѝ книжка, ще му е направило особено впечатление със своята славянофилска насоченост. В тази годишнина са поместени в български превод произведения на И. С. Тургенев, А. С. Пушкин, А. Майков, А. В. Колцов и др., обширни

¹ Известия СПб. Славянското благотворителного общества, № 4, 1887, с. 245.

² Дело, СПб., 1887, № 6, разд. VIII, 122—124.

³ „Рассвет“, Киев, 1893, 97.

⁴ Славянские известия. 93 отзыва о новейших книгах по славяноведению. А. Степовича, директора Коллегии П. Галаганы, доцента университета Св. Владимира. Воронеж, 1897, 128—129.

⁵ Пак там, 129—130.

информации за политическия и културния живот на Русия. Тук, в кн. 7 на списанието, Степович ще е прочел и съобщението за падането от власт на Ст. Стамболов.

Вниманието на Степович към българската литература е изявено и в неговата работа „Из пушкинской юбилейной литературы у славян. (Литературные отголоски Пушкинского столетнего юбилея). Киев, 1900. Там са споменати периодични издания, поместили преведени на български език творби на Пушкин, статията на Никола Бобчев за великия руски поет. Вазовото име тук не срещаме, понеже стихотворението му „Стогодишнината на Пушкина“ по известни причини бива отпечатано по-късно. Той отбелязва обаче, че близостта на българския език с руския език позволява на нашата интелигенция да чете в оригинал произведенията на руските писатели.

През 1904 г. в Петербург излиза сборник с Вазови разкази в превод на друг популяризатор на Вазовото творчество в Русия — Андрей Сиротинин. В съдържателната встъпителна статия, която придружава книгата, преводачът набелязва главните моменти от развитието на Иван Вазов като писател. Той снабдява сборника и с бележка за развитието на българския език, с речник на непознатите думи, срещани в разказите, и с кратък списък на главните Вазови произведения. Още в началото на своя отзив за книгата А. Степович я препоръчва най-горещо на руските читатели. А за поместените в нея разкази изтъква, че са написани живо, понякога с подчертан хумор, поради което според него книгата ще има успех сред руските читатели. „Във всеки случай — добавя Степович — почтеният преводач е направил със своята работа значителна услуга на руската литература, дето за Вазов, доколкото ни е известно, се е писало твърде малко.“⁶

За живия интерес на Степович към художественото творчество на поета свидетелствуват и преведените от него на руски език редица Вазови стихотворения. От сборката „Сливница“ той превежда: „Башата на доброволците“, „Бойното поле при Сливница“, „В окопа“, „Свири ношната фъртуна“ (Славянская беседа, кн. 1, Киев, 1888, 73—82); от „Италия“ са преведени: „Из Партедон“, „Калопуло“, „Капуанска долина“, „Славянският звук“ (Рассвет, Киев, 1893, 91—94).

Не е без значение да се спрем, макар и накратко, на преведените от Степович Вазови творби.

Ще отбележим още тук, че Степович добре е почувствувал поетичния свят на Иван Вазов и в общи линии вярно го е изтъквал в своите преводи. За пример ще вземем споменатите творби от сборката „Италия“. В изказаната току-що мисъл ще се убедим при съпоставката на оригинал и превод още на първото стихотворение — „Из Партедон“.

У Вазов, според първото издание на сборката, имаме:

Фидий някога издъля
Аполону тука трон,
и Елада, с трепет, цяла
поклони се в Партедон.

Аполон ни веч остави,
пуст и глух е Партедон —
а вселената днес прави
на художника поклон.

Степович пресъздава тези стихове така:

Фидий некогда устроил
Здесь для Аполлона трон,
И Элада преклонила
И почтила Парфенон.

Аполлон уж нас оставил,
Пуст и глух сам Парфенон,
Мир же целый и доселе
Шлет художнику поклон.

А. Степович се стреми да бъде близо до оригиналния текст. Той превежда точно заглавията на стихотворенията (само „Из Партедон“ е преведено „После посещения Парфенона“), предава вярно подзаглавията на стихотворенията и Вазовите пояснителни бележки под линия, но когато руската поетична реч му подсказва по-оригинални решения или го довежда до своеобразни хрумвания, не се колебае да се отнесе по-свободно към метриката и поетиката на оригинала.

Стихотворението „Калопуло“, изградено в тристъпен хорей, има по-различна структура в превода на Степович. Първите две, шестата и последните две строфи са построени в четиристъпен хорей, като във втория и четвъртия стих хорейт е непълен. В третата, четвъртата и петата

⁶ Филологически записки, Воронеж, 1904, вып. 5—6, 9—10.

строфа сполучливо се редуват през стих четиристъпният хорей на преводача с тристъпния хорей на Вазов:

На горах у меня будут
Тихие дриады;
В синих волнах заведутся
Резвые паялы.

Вазовото стихотворение освен това е излязло в руския превод по-кратко, с една строфа по-малко. Сполучливо Степович е предал строфите:

Може да пропусна
и Диана луда...
Само на лиманът
цербери ще гуда —
в една строфа:

два цербера страшни —
караул да прават,
на никаква грижа
там вход да не дават —

И Диана мне позволит
Взять двух церберов в дворец,
Чтоб никто не мог войти к нам,
Ни воитель, ни купец.

Преводът на стихотворението „Капуанска долина“ предава вярно изконния патриотизъм на народния поет. В него навярно поради коректурна грешка или недоглеждане на преводача е допусната в третата строфа тавтологичната рима:

И, припомнивши в Балканах
Чудной красоты долину,
Я вздохнул и назвал гордо
Нашу „Розову-долину“.

(Вторият стих у Вазов е: За прекрасната родина).

В „Славянският звук“ преводачът също се е стремил да спази архитектурния строеж на оригинала — редването на два стиха в строфата в четиристъпен амфибрахий с два стиха в амфибрахий и ямб. Неговият превод обаче не е успял да предаде напълно сполучливо оригиналната ритмичност и естествената рима, които българският език предлага (Как чуден е тук/славянският звук). И все пак преводът е близък до оригинала и по смисъл, и в интонационно отношение (Как чуден тук/Славянский звук!).

А. Степович придружава преведените от него стихотворения от биографична статия за Вазов, която вече цитирахме по-горе. В нея, макар да отбелязва, че на превода на споменатите стихотворения трябва да гледаме само като на опит („...лишь в виде опыта“),⁷ той предава в общи линии вярно мислите и чувствата на нашия поет, неговата поетична образност, метричните и ритмичните особености на неговите стихотворения. А. Степович не скрива, че цени повече сборката „Италия“ за по-голямата художественост на споменатите в нея творби, докато „Сливница“ според него има повече политическо значение. Не пропуска също да отбележи искрения патриотизъм на Иван Вазов, отразен и в двете му посочени стихосбирки.⁸

* * *

Как приема Вазов преценките на А. И. Степович за своето творчество?

Станал чувствителен поради системни отрицателни и хулни критики в България, като емигрант в Русия той е очаквал и четял с особен интерес отзивите на руските писатели и критици. Първата рецензия на А. Степович несъмнено го е смутила. В писмо до Каплуновски от 28 декември 1887 г. той отбелязва, че преведените от него (Каплуновски) стихотворения от „Сливница“ заедно със съчувствената забележка са най-красноречивата защита, оказана му срещу „неспра-

⁷ Рассвет, с. 96.

⁸ В тази статия, както често се случва при липса на достоверни сведения, са допуснати и някои неточности. Там четем между другото, че по време на Освободителната война бащата и майката на поета били убити от турците, а братята му загинали в планините (пос. книга, с. 97).

великата присъда“ на Степович. Като намира възгледа на рецензента за неверен, Вазов добавя, че с изключение на няколко стихотворения главният мотив на останалите е скръбта за жертвите в братоубийствената война. По този повод споделя мисли и с Константин Величков на 4 януари 1888 г. Поетът е готов да причисли и Степович към тези „братушки“, които „налагат и на нас да гледаме с олимпийско спокойствие на едно събитие, което разклати в основите й България и има съдбоносно влияние въз бъдещето й“. На 24 април 1888 г., като съобщава на Ст. Костов, че преводачът на „Грамада“ (В. В. Уманов-Каплуновски) слабо владее български език, поради което някои стихове били преведени несполучливо, Вазов дава да се разбере сложната политическа обстановка в България, пък и в самата Русия, в която са се били събрали хиляди политически емигранти, прогонени от диктатурата на Стамболов. „Обаче спасибо на Каплуновски и за това — съобщава Вазов. — То е цял кураж днес да се наемеш да запознаваш братушките с битът и литературата на България. . .“ С още по-голяма тревога е изпълнен той, когато на официалната вечеринка в Киев, организирана по случай споменатото чествуване, вижда на афиша зачеркнато заглавието на българския национален химн. Но традиционната любов на русите към България надделява, хорът на Славянски бил принуден да изпълни „Шуми Марица“ и инцидентът бил изгладен. Вазов изказва радостта си от сърдечния прием, който бил оказан на българската делегация, при все че тя се е състояла само от емигранти. Русите като че забравяли обилите, които им били нанесени от Стамболовото правителство и се чудели как по-добре да ги посрещнат и покажат своето съчувствие — пише той в писмата си до Ст. Костов и К. Величков от 25 юли 1888 г.

Не е без значение да отбележим, че Вазов е ценял дружбата на руския литератор, както и мнението му за неговите произведения. Наистина, като имаме пред вид приведените откъси от писмата му до Каплуновски и К. Величков, можем да се усъним в категоричността на прибавената към първото му писмо бележка на Степович, че Вазов намерил неговия възглед за „Сливница“ особено „правилен и верен“. Но ние знаем, от друга страна, че още по време на емигрантството си в Русия поетът написва стихотворението си „4-та годишнина на Сливница“, в което долавяме и известен самокритичен тон.

Публикуваните тук Вазови писма са кратки, но говорят определено за активния обмен на литературни издания,⁹ а тъй също и на мнения по различни въпроси. Като е изпращал на Степович свои произведения, Вазов е съдействувал за популяризирането на българската литература както в Русия, тъй и в други славянски страни, с които на свой ред Степович е поддържал литературни връзки. От допълнителните бележки на Степович, залепени към Вазовите писма, научаваме, че кореспонденцията между поета и учения е била значително по-богата, че последният е имал от Вазов „цяла пачка“ обстоятелствени писма, в които авторът на „Под игото“ се изказвал подробно по редица въпроси на своето творчество, по отзивите на Степович за неговите произведения, за българските литературни и научни списания, както и за книгите, които е получил от Степович.

Откриването и обнародването на обширните Вазови писма, за които Степович говори, ще ни покаже несъмнено и други страници от дружбата на нашия поет и неговия кореспондент от Киев. Ние и сега знаем още нещо за тази дружба. Преди известно време ни се удаде да установим, че Вазовият разказ „Иде ли?“ е печатан за пръв път на руски език под заглавие „В ожидании“ във в. „Киевское слово“ (№ 571, 3 ян. 1889). От писмото до Вазов на нашия съотечественик Ангел Теодоров (по него време студент в Киев), който превел разказа на руски език, научаваме, че поетът е искал от Теодоров адреса на Степович. Можем да приемем, че руският литератор ще е съдействувал за превеждането и отпечатването на тоя разказ в споменатия вестник.

⁹ Поради известната Вазова небрежност към книги и архивни материали не намираме днес в личната му библиотека сборника „Рассвет“ на А. Степович, както и други книги, които навярно е получил от учения. Запазен е само отпечатък от преводите на стихотворенията му от „Италия“, подвързан с други отзвуци на различни автори.